

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
імені Б. Д. Гаврилишина
Кафедра політології та філософії імені Сергія Коновала**

ДИПЛОМНА РОБОТА

бакалавра

на тему:

**«Популізм в політиці: причини виникнення та наслідки для демократії в
XXI ст.»**

Виконавець:

Студентка 4 курсу групи Пол-41

Лілія Панасюк

Науковий керівник:

доктор філософських наук,

професор Тетяна Чолач

Тернопіль–2025

З М І С Т

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні аспекти вивчення популізму в політиці	5
РОЗДІЛ 2. Причини виникнення популізму в ХХІ ст.	11
2.1. Економічні та соціальні чинники	11
2.2. Політична криза та зростання недовіри до традиційних політичних інститутів	17
РОЗДІЛ 3. Наслідки популізму для демократії в ХХІ ст.	22
ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	33

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Популізм, як політичне явище, набув значної популярності у багатьох країнах світу в останні десятиліття, ставши важливим аспектом сучасної політичної реальності. У ХХІ ст. популістські рухи та лідери стали важливими гравцями на політичній арені, впливаючи на внутрішню та зовнішню політику держав, а також на розвиток демократії. Їхня роль викликає численні дискусії серед дослідників, оскільки популізм як явище не має однозначної інтерпретації та ставить під сумнів основи демократичних інститутів, зокрема політичну стабільність, захист прав меншин та функціонування правової держави.

Таким чином, вивчення причин виникнення популізму та його наслідків для демократії є надзвичайно актуальним для сучасних наукових досліджень.

Ступінь вивчення проблеми. Проблема популізму була предметом численних досліджень у галузі політичних наук. Різні науковці вивчали популізм з різних точок зору: як соціально-економічний феномен, як політичну стратегію, а також як наслідок політичної нестабільності.

Однак, незважаючи на багатий спектр наукових праць, відсутня єдина узгоджена теоретична модель популізму, а також чітке розуміння його впливу на стабільність демократичних процесів у ХХІ ст. Оскільки популізм є динамічним явищем, його постійне еволюціонування вимагає постійного оновлення теоретичних підходів.

Метою даного дослідження є вивчення причин виникнення популізму в політиці ХХІ століття та аналіз наслідків його впливу на демократичні процеси в сучасних державах.

Відповідно до мети формулюємо такі **завдання**:

- дослідити теоретичні підходи до вивчення популізму в політичних науках;
- визначити основні економічні, соціальні та політичні чинники, що сприяють виникненню популістських рухів у ХХІ ст.;
- проаналізувати вплив популізму на інститути демократії, зокрема на політичну стабільність та верховенство права;
- оцінити роль популістських лідерів у зміні політичної культури та взаємодії з виборцями.

Об'єктом дослідження є популізм як політичне явище та його взаємодія з демократичними інститутами в умовах ХХІ ст.

Предметом дослідження є політичні, соціальні та економічні фактори, що сприяють виникненню популізму, а також наслідки цього явища для розвитку демократії.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в дослідженні будуть використані такі методи як аналізу (для вивчення теоретичних підходів до популізму та аналізу його причин і наслідків), порівняльний метод (для порівняння різних випадків виникнення популізму в різних країнах), історичний метод (для вивчення розвитку популізму в контексті історичних та політичних змін), кейс-метод (для аналізу конкретних прикладів популістських рухів і лідерів).

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути корисними для політичних аналітиків, державних органів, що займаються розробкою політичних стратегій, а також для викладачів і студентів, які цікавляться сучасними політичними процесами. Отримані висновки можуть

допомогти краще зрозуміти механізми впливу популізму на демократію і, зокрема, на функціонування політичних інститутів.

Апробація роботи. Окремі положення дипломної роботи доповідалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Від війни до миру: філософія політики у світі геополітичних конфліктів, кризи демократії та нових форм влади» (Тернопіль, 13-14 травня 2024 р.)

Структура роботи визначається метою та завданнями дослідження. Дипломна робота, зміст якої викладено на 37 сторінках. Вона складається зі вступу, трьох проблемних розділів, висновків та списку використаних джерел із 30 найменуваннями.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні аспекти вивчення популізму в політиці

Популізм - це одне з найбільш актуальних та суперечливих явищ сучасної політики, яке стало об'єктом численних досліджень у різних галузях гуманітарних та соціальних наук. Проблематика популізму активно вивчається політичними науками, соціологією, психологією та філософією. Популізм, з одного боку, має глибоке коріння в історичних традиціях, що звертаються до народних рухів, а з іншого - виникає як специфічне явище в умовах сучасної політичної реальності. Зокрема, на сьогодні популізм став важливою складовою політичного процесу, виявляючись як в ідеологічних концепціях, так і в практиці управління на різних рівнях.

Ця тема є надзвичайно важливою для розуміння змін у політичних процесах та взаємодії політичних еліт з масовою аудиторією. Теоретико-методологічний підхід до вивчення популізму дозволяє аналізувати це явище не тільки через призму його проявів, але й через глибокі соціальні та культурні процеси, які спричиняють його появу та розвиток. У зв'язку з цим, важливим є не лише вивчення характеристик популістських рухів, але й пошук оптимальних методів їхнього аналізу в контексті політичних та соціальних змін.

Теоретичні підходи до вивчення популізму є надзвичайно різноманітними. Серед основних напрямків можна виділити такі:

1. «Ідеологічний підхід. Популізм часто описується як специфічна ідеологія або політична позиція, що базується на ідеї прямої волі народу та боротьбі з елітами. Ідеологічні дослідження популізму зосереджуються на вивченні його принципів, поглядів та цінностей. Це включає як вивчення історичних популістських рухів, так і аналіз їхнього впливу на сучасну політичну думку.

2. Соціологічний підхід. З точки зору соціології популізм розглядається як соціальний феномен, який відображає протест проти соціальних, економічних або культурних нерівностей. Соціологи вивчають, як популістські рухи використовують соціальну нерівність для мобілізації підтримки серед різних груп населення. Популізм часто розглядається як реакція на кризу соціальних інститутів або відчуження громадян від традиційних політичних партій.
3. Психологічний підхід. З точки зору психології популізм можна трактувати як реакцію на відчуття незадоволення або відчуження, яке переживають люди, коли вони відчувають, що їхні інтереси не враховуються в політичному процесі. Психологічний аналіз популізму спрямований на вивчення того, як популістські лідери маніпулюють емоціями та страхами мас для створення масових рухів.
4. Політичний підхід. У рамках політичної науки популізм часто визначається як специфічна форма політичної стратегії, яка полягає у мобілізації широких верств населення шляхом апеляції до їхніх базових потреб та інтересів. Політики та теоретики політики вивчають популізм як складову частину політичного процесу, розглядаючи його як стратегію, спрямовану на отримання або утримання влади» [30, с.28].

Оскільки популізм є багатограним явищем, існує кілька основних теоретичних концепцій, що дозволяють по-різному трактувати його сутність та механізми впливу:

1. «Теорія «чистого народу». Одна з основних ідей популізму полягає в тому, що політична сила чи група повинна представляти інтереси «чистого народу» - тобто більшості, яка є морально і політично чистою, на відміну

від корумпованої еліти. Це створює чітку диференціацію між народом і елітами.

2. Теорія конфлікту. Популізм також розглядається як продукт глибоких соціальних та політичних конфліктів, де популістичні лідери виступають як арбітри та захисники народних інтересів у боротьбі проти еліт. В таких контекстах популізм може виступати як відповідь на відчуження певних соціальних груп або нерівність у розподілі влади.
3. Теорія антиелітизму. Важливим аспектом популізму є антагоністична позиція щодо політичних еліт, яка виражається через протест проти політичних, економічних або культурних еліт. Популізм, таким чином, виступає як форма політичної боротьби, яка намагається відновити справедливість шляхом протистояння так званим «глобалістам», «корупціонерам» або «еліті» [1, с.46].

Методологія дослідження популізму охоплює широкий спектр підходів і методів, що дають змогу вивчити це явище з різних перспектив. Популізм, як політичне та соціальне явище, складне і багатогранне, що вимагає використання різноманітних інструментів для його розуміння.

Кількісні методи вивчення популізму зосереджені на зборі статистичних даних, анкетуванні, опитуваннях та контент-аналізі політичних заяв і риторики популістських лідерів та рухів. Ці методи дають можливість виявити закономірності, тенденції та статистично значущі фактори, що пов'язані з поширенням популістських ідей та рухів у різних країнах.

Наприклад, через аналіз виборчих результатів можна виявити зв'язок між зростанням популярності популістських партій і соціальними, економічними та політичними умовами в країні. Кількісні дослідження також можуть включати

вимірювання рівня підтримки популістських рухів серед різних соціальних груп, таких як молодь, безробітні, або населення, яке відчуває економічні труднощі.

«Якісні методи, такі як глибинні інтерв'ю, аналіз текстів та риторики, фокус-групи, дозволяють більш детально вивчити мотивацію та прагнення людей, що підтримують популістські рухи. Вони допомагають розкрити психологічні та соціальні причини привабливості популізму, а також його вплив на масову свідомість» [29].

Дослідження риторики популістів дозволяє виявити основні ідеї, символи та образи, які використовуються для маніпуляцій і мобілізації підтримки. Наприклад, аналіз програмних заяв популістських партій дозволяє виявити їхню стратегію, спрямовану на боротьбу з елітами та повернення влади до «народу». Такі дослідження також дають змогу визначити, як популістські лідери використовують символи, метафори та наративи, щоб створити образ ворога — «корумпованих еліт», «глобалістів» або «іноземних загроз».

Історичний метод дослідження популізму дозволяє простежити його корені, еволюцію та вплив на політичні процеси в різних країнах. Вивчення історичних популістських рухів допомагає виявити структурні зміни в суспільствах, які сприяють виникненню популізму. Історичний підхід також дозволяє аналізувати, як популістські рухи змінюються в часі і як вони адаптуються до нових умов.

Для цього використовуються методи архівного дослідження, аналізу політичних програм минулих етапів розвитку популістських рухів, а також дослідження соціальних і економічних умов, що призводять до підйому популістських ідей.

Компаративний підхід є важливим інструментом для вивчення популізму, оскільки він дозволяє порівнювати різні популістські рухи в різних країнах і

регіонах. Порівняльний аналіз дає змогу виявити спільні та відмінні риси популізму, а також розкрити контексти, які впливають на успіх чи поразку популістських ідей. Наприклад, можна порівняти успіх популізму в країнах Західної Європи та Латинської Америки, щоб виявити соціально-економічні, культурні та політичні умови, які сприяють або, навпаки, перешкоджають поширенню популістських рухів.

Компаративний метод також дозволяє вивчити роль різних акторів у популістському процесі, зокрема політичних партій, медіа, соціальних мереж та інших соціальних інститутів.

«Популізм є складним і багатогранним феноменом, що вимагає використання інтердисциплінарного підходу. Політичні науки, соціологія, економіка, психологія та інші дисципліни дають змогу розглядати популізм з різних точок зору. Наприклад, соціологи можуть досліджувати, як популізм відображає соціальні нерівності, економісти можуть вивчати економічні передумови його виникнення, а психологи - аналізувати емоційні та когнітивні фактори, що роблять популізм привабливим для певних груп населення» [2, с.48].

Під час дослідження популізму виникають певні методологічні труднощі та проблеми, зокрема:

1. «Неоднозначність та контекстуальність явища. Популізм не має однозначного визначення і може проявлятися по-різному в різних політичних контекстах. Тому важливо чітко визначати, що саме досліджується, і в якому контексті.

2. Політичний та ідеологічний контекст. Популізм часто використовується як політичний ярлик, що може мати негативне або позитивне забарвлення залежно від того, хто його використовує. Тому важливо бути обережним при інтерпретації популізму і враховувати політичні упередження.

3. Методологічний плюралізм. Оскільки популізм — це багатогранне явище, жоден метод не може дати вичерпного розуміння цього феномена. Тому важливо використовувати комплексний підхід, що включає кілька методів для більш повного аналізу.

4. Динамізм і зміни популістських рухів. Популістські рухи постійно змінюються під впливом соціально-економічних і політичних умов. Це вимагає постійного оновлення дослідницьких підходів і вивчення популізму в динаміці» [28].

Однак, попри різноманіття методів, вивчення популізму пов'язане з певними викликами. Одним з них є неоднозначність самого явища: популізм може мати різні форми в різних країнах, що ускладнює його точне визначення і дослідження. Крім того, популізм часто стає об'єктом політичних маніпуляцій, коли він використовується для досягнення певних політичних цілей, що також ставить під сумнів об'єктивність досліджень. Методологічний плюралізм, що включає комбінацію кількісних і якісних підходів, є найкращим способом для вивчення популізму в його багатогранності, що дозволяє отримати більш комплексне розуміння цього складного феномена.

Таким чином, дослідження популізму потребує комплексного і багатогранного підходу, який би включав не лише теоретичний аналіз і методологічні інструменти, а й враховував особливості конкретних соціальних і політичних умов. Популізм як феномен постійно змінюється, тому важливо вивчати його в динаміці, що дозволить не лише зрозуміти його причини та прояви, а й розробити стратегії для ефективного реагування на цей виклик у сучасному політичному житті.

РОЗДІЛ 2. Причини виникнення популізму в XXI ст.

2.1. Економічні та соціальні чинники

Популізм, як політичне явище, не є новим феноменом, однак його зростаюча популярність у XXI ст. привертає особливу увагу дослідників. Відмінно від попередніх періодів, сучасний популізм не обмежується лише країнами з перехідними економіками чи кризовими політичними системами, а спостерігається навіть у розвинутих демократіях. Однією з причин цього феномену є зміна соціальних та економічних умов, які спонукали певні верстви населення звернутися до популістських лідерів, котрі обіцяють змінити ситуацію та «повернути народну владу». Щоб зрозуміти, чому популізм набув такого масштабу в XXI столітті, необхідно звернути увагу на основні економічні та соціальні чинники, що сприяють його поширенню.

«Один з основних економічних чинників, який пояснює підйом популістських рухів, - це глобалізація. У XXI ст. глобалізація спричинила значні зміни в економічних структурах багатьох країн. Транснаціональні компанії почали домінувати на ринках, що призвело до концентрації капіталу та посилення економічної нерівності між багатими та бідними. Глобалізація також вивела значну кількість робочих місць за межі національних економік, що зумовило зростання безробіття, зокрема серед представників середнього класу в розвинутих країнах. Особливо це стало відчутним у таких галузях, як промисловість та виробництво, де робочі місця переміщуються в країни з дешевшою робочою силою» [3].

Це, в свою чергу, сприяло зростанню соціальної незадоволеності серед певних верств населення. Зокрема, люди, які втратили роботу через переміщення виробництва в інші країни або через автоматизацію, відчули себе покинутими державними політиками та економічною елітою, яка, на їхню думку, тільки

виграла від цих змін. Це сприяло росту популярності популістських лідерів, які обіцяли захистити національні інтереси, повернути робочі місця та покласти край несправедливості, яку породила глобалізація. Така риторика знайшла відгук у багатьох країнах, де популістські рухи почали використовувати тезу про необхідність захисту національної економіки від «глобальних загроз».

Додатково до глобалізації, зростання економічної нерівності стало одним з основних економічних факторів підйому популізму. В останні десятиліття спостерігається концентрація багатства в руках небагатьох, що породжує відчуття несправедливості серед широких мас. Згідно з даними міжнародних організацій, зростання нерівності досягло критичних рівнів, що робить деякі верстви населення, особливо в розвинутих країнах, вразливими до популістських ідеологій. Популістські лідери, обіцяючи справедливий розподіл багатства та соціальні гарантії для найбільш незахищених груп, привертають увагу виборців, які відчувають себе економічно відчуженими та маргіналізованими [27].

Не менш важливим економічним фактором є фінансові кризи, які мали місце на початку XXI ст. Світова фінансова криза 2008 року, що мала далекосяжні наслідки для глобальних економік, особливо в Європі та США, створила значний економічний шок. Наслідки цієї кризи включали безробіття, скорочення соціальних витрат, зростання боргових навантажень та нерівність. Криза викликала відчуття невизначеності та тривоги серед громадян, що штовхнуло їх до підтримки популістських рухів, які обіцяли змінити економічний порядок і повернути національний суверенітет. Популістські лідери часто використовують економічну кризу для формування наративу про те, що традиційні політики та економічні еліти є відповідальними за погіршення ситуації, і що тільки популістські стратегії здатні вирішити ці проблеми.

З соціальної точки зору виникнення популізму в XXI ст. пов'язане із соціальними змінами, що відбуваються в постіндустріальних суспільствах.

Протягом останніх десятиліть спостерігається значне посилення процесів урбанізації, зростання міст, а також зміна робочих місць із виробничих на сервісні та інформаційні. Ці зміни вимагають нових навичок і адаптації до нових умов праці. У той час як у великих містах і технологічно розвинутих регіонах економіка процвітає, сільські райони та промислові міста часто залишаються за бортом економічного прогресу. Це породжує соціальні розриви між регіонами, де одна частина населення має доступ до висококваліфікованої роботи та освіти, тоді як інша частина не може адаптуватися до змін на ринку праці [4].

У таких умовах зростає протест проти «еліти», яка, на думку багатьох, зневажає інтереси простих людей. Це протестне відчуття часто знаходить своє вираження у підтримці популістських лідерів, які обіцяють покінчити з цією нерівністю. Зокрема, у сільських та депресивних регіонах популістські рухи набирають популярності, коли традиційні партії не можуть запропонувати ефективних рішень для вирішення соціальних проблем, таких як безробіття, зниження якості життя та соціальна ізоляція. Соціальний розрив між містом і селом став однією з основних тем, яку активно використовують популістські рухи, щоб мобілізувати виборців.

Популізм ХХІ ст. також тісно пов'язаний із змінами в соціальних та культурних цінностях. У багатьох країнах відбуваються значні зміни у поглядах на національну ідентичність, міграцію, права меншин та інші соціальні питання. Глобалізація, зокрема вільний рух людей, призвела до збільшення міграційних потоків, що спричинило зростання культурних ідентичностей. Це, своєю чергою, призвело до певних напружень між різними соціальними групами, особливо в тих країнах, де питання міграції стало дуже важливим. Популістські лідери часто використовують наративи, які апелюють до національних цінностей та традицій, а також обіцяють захистити країну від негативних наслідків глобалізації, таких як міграція та культурна асиміляція [26].

Відповідно, економічні та соціальні чинники, такі як глобалізація, економічна нерівність, фінансові кризи та соціальні трансформації, стали ключовими рушіями виникнення популізму в XXI ст. Популізм надає політичним лідерам можливість мобілізувати підтримку тих верств населення, які відчують себе покинутими або незадоволеними змінами, що відбуваються в економічному та соціальному житті. Водночас популізм створює потенційні загрози для політичної стабільності та соціальної єдності, оскільки він часто експлуатує страхи, емоції та незадоволення для досягнення політичних цілей.

Продовжуючи тему соціальних та економічних чинників виникнення популізму в XXI ст., «важливо також звернути увагу на такі фактори, як технологічні зміни, інформаційна революція та її вплив на політичні процеси. Інформаційна революція та розвиток цифрових технологій радикально змінили способи, якими люди отримують інформацію та взаємодіють з політичними процесами. Це призвело до значних змін у політичних комунікаціях, включаючи появу нових платформ для мобілізації виборців та підвищення впливу соціальних медіа. Соціальні мережі стали потужним інструментом для поширення популістських ідей та наративів. Лідери популістських рухів активно використовують ці платформи для безпосереднього спілкування з виборцями, що дозволяє їм обійти традиційні медіа та установи, які вони часто критикують як частину «корумпованої еліти» [5].

У цьому контексті важливим є феномен так званої «фільтраційної бульбашки» або інформаційної ізоляції, коли люди, які мають схожі політичні погляди, споживають лише ту інформацію, яка відповідає їхнім переконанням. Це створює замкнуті інформаційні простори, де популістські наративи можуть легко посилюватися та поглиблюватися. Крім того, соціальні медіа стають місцем для радикалізації, де емоційні та крайні висловлювання отримують велику кількість реакцій і поширення, що посилює поляризацію в суспільстві.

Популістські лідери часто використовують цей механізм для формування мобілізаційних кампаній, які звертаються до емоційних переживань та почуттів тривоги і страху у виборців, що часто сприяє їхній підтримці [10].

Ще одним важливим чинником, який сприяє виникненню популізму, є криза довіри до традиційних політичних інститутів. Протягом останніх десятиліть у багатьох країнах спостерігається значне падіння довіри до політичних партій, урядів, судових систем та інших інститутів влади. Це частково є результатом економічних криз, корупційних скандалів та політичних конфліктів, але також і наслідком тривалих соціальних та культурних змін. Мешканці деяких країн відчують, що їхні інтереси і потреби ігноруються політиками, які працюють переважно в інтересах економічної еліти чи великих корпорацій. Це створює політичну вакуумність, яку успішно заповнюють популістські лідери, які здатні апелювати до почуття справедливості та ностальгії за «старими добрими часами», коли люди відчували себе більш захищеними.

Заміна традиційних політичних еліт популістами стає також наслідком зростання розчарування в демократії. Для багатьох виборців класичні демократичні інститути більше не є джерелом вирішення соціальних і економічних проблем. Вони відчують, що демократичні механізми стали надто складними та бездіяльними, а політики займаються не реальними проблемами людей, а лише маніпуляціями та інтригами. Тому популістські рухи, які обіцяють «простий шлях» до вирішення проблем, набирають популярності. Популістські лідери часто використовують спрощені наративи, в яких головний акцент робиться на протистоянні між народом і елітами, і де рішення подаються як «чіткі» та «незамутнені» складними політичними дискусіями [15].

Не можна не згадати і про вплив міграційних процесів, що стали важливим чинником соціальної напруги в багатьох країнах. Міграція, особливо після численних криз на Близькому Сході та в Африці, спричинила потоки біженців та

економічних мігрантів, що призвело до зміни демографічної ситуації в країнах Європи, США та інших регіонах. Міграція стала важливою темою в політичних дебатах, і популістські рухи активно експлуатують цю тему, апелюючи до страху перед «іншими» та до уявлення про загрозу національній культурній ідентичності. Вони використовують риторику «закриття кордонів», «захисту нації» та «припинення масового притоку мігрантів», що знаходить відгук серед виборців, які відчують економічну та культурну загрозу з боку мігрантів.

Міграція також має соціально-економічні наслідки, адже з одного боку, мігранти можуть приносити в економіку нові навички та робочу силу, але з іншого боку, вони часто спричиняють додаткове навантаження на соціальні послуги та систему освіти, що викликає тривогу у місцевого населення. Зростаючий попит на робочі місця та обмежені ресурси для інтеграції мігрантів часто є джерелом соціальної напруги та протестів, що відкриває простір для популістських ідей, які обіцяють негайні рішення цих проблем [20].

Таким чином, поєднання економічних та соціальних факторів - таких як глобалізація, економічна нерівність, фінансові кризи, соціальні трансформації, технологічні зміни, криза довіри до політичних інститутів та міграційні процеси - створюють ґрунт для виникнення популізму. Популістські рухи використовують ці фактори для формування своїх наративів, що звертаються до емоцій та почуттів людей, що відчують себе маргіналізованими або покинутими традиційними політичними інститутами. Популізм часто виступає як реакція на ці соціальні та економічні проблеми, але його ідеї, хоч і набирають популярності, також можуть мати ризики для політичної стабільності та соціальної єдності.

2.2. Політична криза та зростання недовіри до традиційних політичних інститутів

Політична криза в сучасному світі є одним із головних чинників, що стимулює зростання популізму. Сучасні суспільства переживають період глибоких політичних, економічних і соціальних змін, що значно послаблює довіру до традиційних політичних інститутів. Політична криза, що охоплює більшість країн, є результатом численних факторів, серед яких найважливішими є економічні труднощі, соціальна нерівність, корупція, а також відчуття відстороненості громадян від політичних процесів. У цих умовах популістські рухи починають набирати популярності, оскільки вони здатні експлуатувати невдоволення людей та пропонувати прості рішення для складних проблем.

Основною характеристикою політичної кризи є зниження рівня довіри до політичних інститутів. Парламенти, уряди, суди та інші політичні інституції, які традиційно були центром прийняття рішень, стали об'єктами глибокої критики. Багато людей вважають, що ці інститути не працюють на їх користь, а скоріше обслуговують інтереси обмежених економічних і політичних еліт. Така ситуація призводить до відчуження громадян від політики, що створює благодатний ґрунт для популістських рухів [25].

Популізм, в свою чергу, активно використовує цю недовіру до традиційних політичних інститутів для формування своїх наративів. Лідери популістських рухів представляють себе як альтернативу політичному істеблішменту, закликаючи до «відновлення влади народу» та «відновлення справедливості». Вони пропонують чіткі, але часто спрощені рішення для складних політичних та економічних проблем, апелюючи до емоцій і почуттів виборців. Для популістів характерно намагання представити себе як єдину політичну силу, яка здатна вийти з кризи і змінити ситуацію, що склалася.

«Популістські лідери часто користуються риторикою, що будується на ідеях боротьби з елітами, що привласнили собі владу і ресурси. Вони виступають як захисники «простих людей», які начебто стали жертвами «корумпованої» політичної системи. Така риторика відповідає настроям громадян, які відчують, що традиційні партії і політики більше не здатні вирішувати їхні проблеми. Це відчуття соціальної несправедливості та безсилля традиційних інститутів стає підґрунтям для підтримки популістських ідей, які обіцяють радикальні зміни» [6, с. 34].

Політична криза і зростання недовіри до традиційних інститутів також підживлюються економічною нерівністю та соціальними проблемами. Зростання бідності, безробіття, нестабільності в умовах глобалізації створює середовище, в якому популістські рухи можуть процвітати. Вони обіцяють негайні зміни, які дозволять вирішити проблеми бідних і незадоволених верств населення. Таким чином, популізм часто виступає як протест проти системи, яка, на думку прихильників популістів, є несправедливою і неефективною.

Не менш важливою складовою політичної кризи є зростаюча поляризація суспільства. Традиційні політичні партії не здатні об'єднати різні соціальні групи, і замість того, щоб працювати на збереження соціальної єдності, вони часто поглиблюють конфлікти між різними верствами населення. Це створює ще одне поле для популістських рухів, які намагаються скористатися соціальною і політичною фрагментацією, обіцяючи вирішення проблем національного масштабу [24].

Таким чином, політична криза є важливим чинником зростання популізму. Недовіра до традиційних політичних інститутів, поглиблена економічною нерівністю та соціальною напругою, створює благодатний ґрунт для популістських ідей. Популізм, у свою чергу, використовує цю кризу, щоб привернути на свій бік виборців, обіцяючи вирішення проблем через радикальні

та прості рішення, які здаються більш ефективними в умовах відчуття безнадії та розчарування в існуючих політичних структурах.

Наслідки політичної кризи для традиційних політичних інститутів не обмежуються лише зниженням рівня довіри. Одним з важливих проявів є зростання популізму як реакція на відчуття політичної невизначеності. Популістські лідери, які часто походять із-за меж основних політичних партій, здатні маніпулювати політичною ситуацією, апелюючи до народу як єдиного джерела легітимності. Вони обіцяють змінити ситуацію, «перемогти корумпованих еліт» і відновити справедливість, часто використовуючи при цьому спрощені наративи. Подібна риторика резонує з великою частиною виборців, які відчують, що традиційні партії більше не здатні вирішувати їхні проблеми [7].

Популістські рухи в умовах політичної кризи не тільки заповнюють порожнечу, створену падінням довіри до класичних політичних партій, але й активно використовують вразливі соціальні та економічні аспекти. У країнах, де традиційні партії не можуть досягти консенсусу щодо важливих реформ або не здатні ефективно вирішувати проблеми, популістські рухи виглядають як реальна альтернатива. Вони апелюють до емоцій і переживань людей, обіцяючи швидкі і радикальні зміни, які, на їхню думку, можуть покласти край глибоким кризам.

Завдяки таким популістським обіцянкам, рухи починають здобувати популярність серед широких верств населення, особливо тих, хто відчуває себе маргіналізованим і незадоволеним політичним істеблішментом. Популізм часто бачиться як форма протистояння елітам, якими б вони не були - це можуть бути традиційні політики, підприємці, фінансові організації або міжнародні інституції. Лідери популістських рухів виступають як «втілення народу», що вступає у

боротьбу проти владних структур, котрі, на їхній погляд, є «відокремленими від народу» або навіть антипатріотичними [23].

Популізм надає конкретним групам людей голос, який вони не відчували у рамках традиційної політики. У своїй риторичі популісти звертаються до «загрози» з боку глобалізації, міжнародних організацій, міграції, економічних еліт, часто висуваючи образ ворога, який стає символом несправедливості та нерівності. Така риторика дуже приваблива для широких мас, оскільки вона дає змогу швидко знайти «винних» і пропонує прості рішення для складних і часто заплутаних проблем.

Зростаюча підтримка популізму в умовах політичної кризи також пов'язана з глобалізацією та її соціальними наслідками. Глобалізація, яка була сприйнята як двигун економічного розвитку, в той же час створила значну нерівність між різними соціальними групами, виводячи на перший план питання соціальної справедливості. У цьому контексті популістські лідери знаходять підтримку серед тих, хто не зміг виграти від процесів глобалізації - це, зокрема, стосується людей, чий робочі місця були втрачені через аутсорсинг або автоматизацію, а також представників місцевих громад, що відчувають загрозу через економічну конкуренцію з боку інших країн або через зростання чисельності мігрантів [8].

Політична криза також підживлюється відсутністю ефективного управління та рішень для соціальних і економічних проблем. У таких умовах традиційні політичні інститути не завжди здатні дати швидкі і помітні результати. Це створює відчуття безвиході, і популістські лідери часто використовують цей момент для пропаганди своїх ідей, що пропонують зміну на краще, в тому числі через відмову від традиційних політичних стратегій та структур.

Проте популістський підхід не є панацеєю. Деякі його обіцянки залишаються нереалістичними, а механізми, що ними пропонуються, не завжди можуть забезпечити довгострокові рішення для складних соціальних, економічних і політичних проблем. Популістські рухи часто не мають чіткої стратегії для вирішення складних питань, як-от економічне зростання, соціальна мобільність чи інтеграція мігрантів, що може призвести до нових кризових ситуацій. Проте на короткий термін популізм здатен значно змінити політичний ландшафт і посилити політичну нестабільність [22].

Отже, політична криза та зростання недовіри до традиційних інститутів сприяють активному поширенню популістських рухів, які намагаються заповнити політичний вакуум, пропонуючи альтернативні підходи до вирішення наявних проблем. Вони отримують підтримку від громадян, які відчують себе маргіналізованими та обманутими існуючою політичною системою, обіцяючи радикальні зміни та «відновлення справедливості». У цьому контексті популізм виступає як реакція на невдоволення громадян і як спроба трансформації політичної реальності за допомогою нових, часто спрощених і радикальних, політичних ідей.

РОЗДІЛ 3. Наслідки популізму для демократії в ХХІ ст.

Популізм, що набув популярності на початку ХХІ ст., має значний вплив на демократичні процеси та політичні інститути у багатьох країнах світу. Високий рівень економічної нерівності, соціальна фрагментація, відчуження громадян від політичних еліт, а також нові глобальні виклики стали каталізаторами популістських рухів, які пропонують альтернативу традиційним політичним партіям та інститутам. Популістські лідери обіцяють повернення влади народу, намагаються боротися з корупцією та олігархами, але їхній підхід до політики має суттєві наслідки для демократії.

Один з основних аспектів, який визначає популізм у ХХІ ст., - це його риторика «ми проти них», що акцентує увагу на протистоянні між «звичайними людьми» та політичною елітою. Популістські лідери часто використовують цю ідеологію, аби мобілізувати електорат, демонізуючи політичні інститути як антинародні і корумповані. Вони обіцяють, що повернуть владу людям, ліквідуючи існуючі інституції або радикально змінюючи їх. Однак така стратегія часто має негативні наслідки для демократичних процесів і правового ладу, оскільки вона сприяє політичній поляризації, зменшує довіру до політичних інститутів і підриває принципи поділу влади [9].

Популізм може значно знизити ефективність демократичних інститутів. Лідери популістських рухів часто прагнуть централізувати владу, намагаючись змінити існуючі механізми контролю і балансів. Це може включати тиск на судову систему, обмеження свободи преси або маніпулювання виборчими процесами. У такому контексті популізм призводить до послаблення демократичних механізмів, зокрема – до ослаблення інституту правосуддя, свободи слова і політичної опозиції [21].

Одним із найбільш очевидних наслідків популізму для демократії є його вплив на політичну поляризацію. Популістські рухи часто провокують розрив у суспільстві, підсилюючи розбіжності між різними соціальними групами. Коли популістські лідери ставлять на перше місце свою ідею про «народ» і «еліту», це веде до створення уявлення про «ми» і «вони», що сприяє посиленню політичної напруги та розколу у суспільстві. Така поляризація зазвичай не призводить до конструктивного діалогу, а скоріше до конфлікту, що підриває здатність демократії функціонувати за принципами компромісу і взаєморозуміння.

Популізм також має серйозний вплив на виборчі системи. Лідери популістських рухів часто виступають за реформу виборчих законів, намагаючись знизити рівень конкуренції і зосередити владу в своїх руках. Вони можуть прагнути змінити правила гри таким чином, щоб забезпечити собі довгострокову політичну вигоду, використовуючи ресурси держави для своїх власних інтересів. Це може включати в себе маніпуляції з виборчими округами (gerrymandering), обмеження прав меншин, маніпуляції зі списками виборців або інші форми фальсифікацій виборів [11].

У більш серйозних випадках популізм може призвести до ослаблення самого поняття демократії. Коли популістські лідери виступають за зменшення ролі інститутів, які є гарантом демократичних прав і свобод, вони можуть послабити саму суть демократичного управління. Ідея «диктатури більшості», яку часто просувають популісти, може призвести до ігнорування прав меншин, що є одним з основних принципів демократичного управління. Якщо демократичні інститути починають підкорятися таким лідерам, система може набувати авторитарних рис, що ставить під загрозу основи демократії.

Популізм також може впливати на міжнародну політику. Країни, де популістські лідери приходять до влади, часто змінюють свою зовнішню політику, орієнтуючись на національний егоїзм і закритість. Це може призвести

до зниження міжнародної співпраці, посилення протекціонізму і навіть ізоляціонізму. Для демократій XXI ст., що зростають в умовах глобалізації, таке відчуження може мати далекосяжні наслідки, як для економічних, так і для політичних відносин на світовій арені [19].

Таким чином, популізм, хоча й може здаватися вирішенням для багатьох, хто відчуває себе покинутим традиційними політичними інститутами, має низку негативних наслідків для демократії. Ослаблення політичних інститутів, зростання поляризації, обмеження свобод і маніпуляції з виборчими системами – все це ставить під сумнів здатність демократичних процесів забезпечити стабільність і справедливість у сучасному світі.

Одним із ключових аспектів наслідків популізму для демократії є питання про роль правових інститутів у політичному процесі. Популістські лідери часто прагнуть до посилення контролю над судовою системою, звинувачуючи суддів та суди у зв'язках з політичними елітами та економічними інтересами. Вони використовують риторику боротьби з «антинародними» інститутами, що призводить до серйозних спроб політичного тиску на судову владу. Це може призвести до того, що суди починають працювати не згідно з принципами незалежності та неупередженості, а під впливом політичних цілей популістських лідерів. Відсутність незалежної судової системи порушує один із основних принципів демократії - поділ влади, що забезпечує систему стримувань і противаг, яка допомагає захищати права громадян [12].

Ще одним важливим аспектом є ставлення популістів до свободи медіа. Популістські лідери часто критикують журналістів і медіа як «ворогів народу», звинувачуючи їх у створенні фальшивих новин або в підтримці еліт, які нібито відокремлені від інтересів простих людей. Це може призвести до підриву довіри до незалежних медіа та створення умов для маніпуляції інформацією. Контроль за медіа або тиск на них може призвести до відсутності збалансованої інформації

для громадян, що є важливим елементом функціонування демократії. Під час таких процесів медіа можуть ставати частиною політичної пропаганди, сприяючи підриву інформованості населення і, як результат, послабленню демократичного процесу [18].

Популізм також може серйозно впливати на політичну конкуренцію. Популісти часто намагаються побудувати свою політичну кар'єру, використовуючи популярні, але іноді спрощені наративи, такі як «ми проти них» або «влада народу». Вони використовують популістську риторичку, щоб дискредитувати опозицію та демонізувати її, вважаючи політичних опонентів «ворогами народу». Така стратегія не тільки знижує рівень довіри між політичними партіями, але й ускладнює політичну конкуренцію, роблячи її все більш конфліктною і поляризованою. Політична культура стає більш агресивною, і демократичний процес починає ставати полем боротьби між «правильними» і «неправильними» поглядами, що призводить до спрощеного сприйняття складних питань.

Звісно, не всі наслідки популізму для демократії є однозначно негативними. «Популізм може надати голос тим групам, які довгий час були ігноровані політичними елітами, зокрема працівникам, середньому класу та сільським жителям. У цьому сенсі популізм може дати змогу суспільствам поновити інтерес до політики і забезпечити більш широкий представництво різних соціальних груп у політичному процесі. Однак важливо зазначити, що цей ефект може бути досягнутий за умови, що популізм залишається в межах демократичних рамок і не підриває основних принципів правової держави» [13].

Проте є й інший бік популізму, який ставить під сумнів саму сутність демократії. Якщо популістські лідери починають обмежувати права меншин, послаблювати верховенство права, обмежувати свободу ЗМІ та переслідувати політичних опонентів, то демократичні процеси починають руйнуватися. Лідери,

які прихильно ставляться до авторитаризму, можуть використовувати популістські настрої для досягнення своїх політичних цілей, поступово підриваючи основи демократичного управління.

Не менш важливим наслідком популізму для демократії є зниження здатності демократичних інститутів реагувати на виклики. Система стримувань і противаг, яка є основою демократичного управління, може зазнати ослаблення, коли популістські лідери починають надавати пріоритет своїм інтересам, а не інтересам держави або її громадян. Це призводить до того, що демократичні інститути перестають виконувати свої основні функції - захист прав і свобод громадян, забезпечення стабільності та справедливості [17].

Популізм також може призвести до появи політичної культури, що не визнає важливість компромісу і діалогу. У демократичних суспільствах важливо, щоб різні політичні сили могли знаходити спільну мову, будувати консенсус і приймати рішення, які враховують інтереси всіх громадян. Однак популістські рухи часто категорично ставляться до співпраці з політичними опонентами, вважаючи, що їхня правда є єдино правильною. Це може значно ускладнити політичний процес і призвести до загострення політичної боротьби.

Не менш важливою є і роль популізму в глобальному контексті. Популістські рухи в багатьох країнах світу часто виступають проти міжнародної співпраці, підкреслюючи важливість національних інтересів перед глобальними зобов'язаннями. Це ставить під загрозу не тільки внутрішню політичну стабільність країн, але й світову політичну архітектуру, що базується на міжнародних відносинах, які підтримують глобальний мир і економічний розвиток [14].

Продовжуючи розгляд наслідків популізму для демократії в XXI ст., слід відзначити, що популістські рухи здатні не тільки змінювати

внутрішньополітичну ситуацію в країні, але й мати вплив на міжнародні відносини. У сучасному світі, де глобалізація і міжнародна співпраця стали основою для вирішення глобальних викликів, популізм часто виступає проти таких тенденцій. Популістські лідери, орієнтуючись на націоналістичні і популістські ідеї, виступають проти міжнародних угод і організацій, таких як Європейський Союз, ООН, або Всесвітня організація торгівлі. Вони вважають, що міжнародні інституції підривають національний суверенітет, що може призвести до ізоляціонізму і навіть до відмови від міжнародних зобов'язань.

Популістська політика ізоляціонізму може призвести до економічної та політичної нестабільності, що негативно позначиться на розвитку демократичних систем. Наприклад, відхід від міжнародних угод може привести до економічних санкцій, обмеження торгівлі, а також послаблення партнерств, що у свою чергу негативно позначиться на добробуті громадян. Крім того, політика ізоляціонізму підриває міжнародні зусилля щодо подолання таких глобальних проблем, як зміна клімату, боротьба з пандеміями, міграція та тероризм [16].

Ще однією серйозною загрозою, яку несе популізм для демократії, є маніпуляція масовою свідомістю через новітні технології та соціальні медіа. Інтернет, зокрема соціальні мережі, стали потужним інструментом для популістів у поширенні своїх ідеї, де часто використовується маніпуляція емоціями громадян. Популістські лідери можуть здійснювати агресивну кампанію через фейкові новини, гіперболізовані обіцянки, а також за допомогою маніпуляцій із даними і зображеннями, що створюють ілюзію народної підтримки і «перемоги» над елітами. Такі маніпуляції з інформацією підривають демократичні принципи вільної преси та інформаційної прозорості, що є важливим компонентом будь-якої здорової демократії.

Водночас популізм також несе в собі ризики для інклюзивності політичного процесу. Популістські лідери часто базують свою риторичку на

концепціях «справжнього народу» проти «ворогів», що призводить до соціальної поляризації і навіть до виключення цілих груп громадян із політичного процесу. Це може призвести до дискримінації, насильства чи маргіналізації меншин. Наприклад, часто популісти обирають як ворогів іммігрантів, ЛГБТ-спільноту, етнічні меншини, а також інтелектуалів, що веде до ізоляції цих груп у політичному просторі. Така ситуація підриває принципи рівності і справедливості, що є основою демократичного суспільства.

«Підвищення рівня популізму також веде до ослаблення політичних партій. Популісти часто порівнюють традиційні партії з корумпованими елітами, не здатними реагувати на виклики часу. Це стає підґрунтям для розвитку нових політичних рухів, які не завжди мають чітко визначену програму або стратегічний план, але здатні мобілізувати емоційний відгук у громадян. Таким чином, популізм може не лише підривати основи класичної партійної системи, але й сприяти формуванню політичних рухів без належної структурної організації та політичної зрілості, що може призвести до політичної нестабільності» [7, с.23].

Сучасні демократії, які зіткнулися з підйомом популістських рухів, повинні зберігати свою здатність до адаптації, щоб протистояти цим викликам. Водночас важливо враховувати, що популізм має численні економічні, соціальні та політичні причини. Тому глибоке розуміння коренів популістських настроїв може допомогти суспільствам виявити можливості для підтримки інклюзивних демократичних процесів.

Популізм ставить демократичні системи перед важливими викликами: чи здатні традиційні політичні інститути і партії залишатися на висоті, адаптуючись до змінюваних соціально-економічних умов, чи зможуть демократичні держави знайти баланс між збереженням стабільності і справедливості, з одного боку, і врахуванням запитів громадян, які почувуються маргіналізованими, - з іншого.

Поки що очевидно, що популізм може виявитися як каталізатором важливих змін, але також і як загроза для демократії, якщо він почне ослаблювати основи правового та політичного ладу.

На сучасному етапі розвитку демократій у XXI ст. важливою є здатність суспільств вирішувати складні питання через діалог, компроміс і співпрацю. Глобалізація, технології та нові форми комунікації, зокрема соціальні медіа, перетворили політичний ландшафт, але також створили нові можливості для популістських лідерів маніпулювати громадською думкою. Далеко не всі популістські рухи або лідери несуть із собою загрози для демократії. Однак у випадках, коли популізм переростає в авторитарні тенденції або сприяє радикалізації, це ставить під загрозу саму сутність демократичної влади [21].

Завершуючи, варто підкреслити, що популізм у XXI ст. - це не лише виклик для традиційних політичних інститутів, але й випробування для демократії як такої. Це нагадує про важливість постійного моніторингу демократичних процесів, забезпечення рівності можливостей для всіх громадян та захисту основних прав і свобод, щоб уникнути деградації демократичної системи під впливом популістських тенденцій.

ВИСНОВКИ

Популізм у політиці XXI ст. є складним і багатогранним явищем, що має як позитивні, так і негативні наслідки для демократичних процесів. У результаті глибоких економічних, соціальних і політичних змін, що відбуваються в суспільствах, популізм здобуває значну популярність серед різних груп населення, які відчують себе маргіналізованими або незадоволеними традиційними політичними елітами. Виникнення популістських рухів обумовлено низкою факторів, серед яких можна виділити зростаючу нерівність, економічні кризи, глобалізаційні процеси, недовіру до політичних інститутів і партій, а також зростання політичної поляризації.

Перш за все, причини виникнення популізму в XXI ст. полягають у глибоких змінах, що відбуваються в економічній і соціальній сферах. Після серії економічних криз та глобальних фінансових потрясінь значна частина населення не отримала відчутних вигод від економічного зростання, що лише посилило почуття несправедливості і розчарування. Це створило сприятливе середовище для популістських рухів, які пропонують прості рішення складних проблем, орієнтуючись на емоційний відгук виборців. Популістські лідери активно використовують риторику «ми проти них», протиставляючи звичайних людей елітам, бізнесменам та політичним лідерам, що, на їхню думку, виявляються відчуженими від інтересів простих громадян.

З точки зору соціальних факторів, популізм виникає на тлі соціальної фрагментації та зростання політичної поляризації, що є наслідком розриву між різними соціальними групами і поколіннями. Технологічні зміни, зокрема розвиток соціальних медіа, дозволяють популістам безпосередньо звертатися до виборців і створювати враження, що вони є справжнім виразником народної волі. Однак саме цей феномен також призводить до посилення маніпуляцій і поширення фейкових новин, що впливає на сприйняття реальності громадянами.

Наслідки популізму для демократії в XXI ст. є двоякими. З одного боку, популізм дозволяє повернути увагу до проблем широких верств населення, які довго залишалися поза політичним процесом. Важливість цього полягає в тому, що популізм може стимулювати демократичну участь, мобілізуючи людей, які раніше були байдужими до політики. Традиційні партії, зокрема центристські, стикаються з викликами, оскільки не завжди здатні задовольнити потреби і вимоги таких груп. Вони часто не можуть ефективно реагувати на економічні і соціальні виклики, що призводить до зростання популярності популістів.

З іншого боку, популізм має серйозні наслідки для стабільності демократії. Під час правління популістів спостерігається тенденція до послаблення демократичних інститутів, зокрема судової системи, свободи преси та правової держави. Популісти можуть прагнути до концентрації влади в своїх руках, що веде до авторитаризму та зниження ефективності демократичної системи. Це особливо небезпечно в умовах глобалізованого світу, де міжнародна співпраця і правила міжнародних відносин є важливими для забезпечення стабільності і процвітання.

Одним із найбільших викликів для демократії, що виникає через популізм, є посилення політичної поляризації. Популісти часто створюють чіткі лінії розмежування між «правильними» і «неправильними», що підриває можливість до компромісу і діалогу в політичній сфері. Таке протистояння загострює соціальні конфлікти, роблячи політичний процес більш конфліктним і менш здатним до досягнення консенсусу. Оскільки демократія заснована на діалозі та взаємоповазі різних політичних сил, популістська риторика та її наслідки можуть призвести до серйозних загроз для інклюзивності та сталості політичних процесів.

Додатково, популізм має тенденцію до зниження рівня довіри до традиційних політичних інститутів. У багатьох випадках популістські лідери

стають критиками парламентів, урядів, судових систем та засобів масової інформації, що може призвести до загрози для функціонування демократичної системи. Втрата довіри до основних інститутів може дестабілізувати політичну ситуацію і створити передумови для політичної апатії або навіть радикалізації громадян.

У сучасному світі популізм також створює нові виклики для міжнародних відносин. Популістські уряди, часто орієнтуючись на націоналістичні ідеї, можуть виступати проти міжнародних угод і зобов'язань, що призводить до відмови від міжнародних стандартів та обмежує можливості для співпраці. Такі політики можуть призвести до економічної і політичної ізоляції, що ускладнює вирішення глобальних проблем і погіршує зовнішньополітичну ситуацію.

Загалом, популізм в політиці XXI ст. є двосічним мечем. З одного боку, він дозволяє мобілізувати народ і привернути увагу до важливих соціальних та економічних проблем, але з іншого боку, популізм має серйозні наслідки для стабільності та ефективності демократії. Важливо, щоб політичні інститути, громадянське суспільство та політичні лідери змогли знайти шляхи до діалогу і конструктивного вирішення проблем, які виникають через популістські рухи. Демократія потребує постійного вдосконалення і адаптації до нових викликів, щоб зберегти свою здатність до функціонування в умовах змінюваного політичного ландшафту.

Таким чином, для збереження стабільності демократії важливо уважно ставитись до популістських тенденцій, враховуючи їхні можливості та загрози, і забезпечувати розвиток інклюзивних, ефективних і справедливих політичних процесів, здатних відповідати на вимоги громадян без шкоди для основних принципів демократії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голуб А. Від прозорості до контролю. Тиждень. 2025. 13 лютого. URL: <http://tyzhden.ua/Economics/185040>
2. Гончарук-Чолач Т. В., Джугла Н. В., Чигур Р. Ю. Аналітичний екскурс в методичні теорії демократії. Науковий огляд. № 1 (64). 2020. С. 10-20
3. Гончарук-Чолач Т. В., Лазарович М. В., Джугла Н. В. Цифрова революція в політиці та її вплив на постінформаційне суспільство. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2025. Вип. 52. С. 38-49
4. Гончарук-Чолач Т. В., Лазарович М. В., Докаш О. Ю. Штучний інтелект в політичних маніпуляціях та трансформація виборчої культури. Політикус. 2025. № 1. С. 57-71
5. Гончарук-Чолач Т. Засоби масової інформації в політичному житті суспільства. К.: Ліра-К, 2020. 254 с.
6. Гончарук-Чолач Т., Джугла Н. Теорія та практика політичної пропаганди. Підручник. К.: Ліра-К, 2020. 260 с.
7. Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні : Збірник наукових праць / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 432 с.
8. Джон Б. Джудіс. Великий вибух популізму: як економічна криза змінила світову політику. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2021. 192 с.
9. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні: монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.), Т. А. Бевз, С. Г. Брехаря, М. С. Кармазіна, В. О. Ковалевський, О. Ю. Кондратенко, Н. В.

Кононенко, Т. М. Ляшенко, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024. 416 с.

10. Кармазіна М. Тридцять років української багатопартійності (кінець 1990 - початок 2020 рр.). Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 88 с.

11. Костецька Л. Популізм у сучасних партійно-політичних системах. Економіка та держава. 2019. № 1. С. 23–29. URL: <http://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/zhurnal-E-i-D-Politolohiia-1-2019>.

12. Куницький М.П. Виклики і перспективи розвитку сучасної демократії. Науковий журнал «Політикус». 2021. С. 37-40.

13. Латигіна Н. А Сучасні тенденції розвитку демократії в світовому політичному просторі. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Вип 42. 2024. С. 240- 251

14. Литвин В. Популістські партії у структурі модерних партійних систем країн Центральної Європи: порівняльний аналіз. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. 2022. № 2. С. 69–77. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/22/popul.part_.pdf

15. Матвієнків, С., & Кирничний, С. Мас-медіа України в контексті політичних трансформацій суспільства. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія. 2024. № 16. С. 34–41

16. Петровський В. Кишенькова громадськість для органів влади. Дзеркало тижня. 2025. 15 квітня. URL: https://dt.ua/SOCIUM/kishenkova-gromadskist-dlyaorganiv-vladi-239761_.html

17. Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 478 с

18. Політичне поле України у ситуації суспільної кризи: влада, опозиція, політичні партії, громадські організації / за ред. О. М. Майбороди. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 264 с.

19. Романенко О.В. Демократичні цінності як основа діалогу цивілізацій в глобалізованому світі. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». 2020. Випуск 155. С. 88-91

20. Романюк А. Популізм і розвиток партійної системи в Україні. Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку. Київ: ІПіЕНД, 2022. С. 242–258.

21. Руднева А. О., Мальована Ю. Г. Виклики демократії у 2024 році: основні тенденції та перспективи. Політичне життя. № 2. 2024. С. 57-69

22. Україна у пошуку стратегій суспільно-політичного розвитку. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 342 с.

23. Цапко О. Популісти і демагоги у світовій політиці. URL: <https://ukrline.info/2025/01/27/populisty-i-demahohy-u-svitoviy-politytsi/>

24. Conditions and Consequences of Populism and Democratic Backsliding. URL: [researchgate.net](https://www.researchgate.net)

25. Filsinger M., Wamsler St., Erhardt J., Freitag M. Identity and populism: The relationship between conceptions of nationhood and populist attitudes. Nations and Nationalism. 2024. Vol. 27, Issue 3, P. 656–672.

26. Gherghina S., Pilet J.-B. Populist Attitudes and Direct Democracy: A Questionable Relationship. Swiss Political Science Review. 2021. Vol. 27, Issue 2. P. 496–505.

27. Mavrozacharakis E. Populism and Democracy: An Ambiguous Relationship. *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*. Vol. 7. 2023. Issue 4. P. 19–35.

28. Populist government and democracy: An impact assessment using the Global State of Democracy Indices. URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/populistgovernmentanddemocracyimpact-assessement-using-gsod-indices>

29. Populists in Power: Perils and Prospects in 2021. URL: <https://institute.global/sites/default/files/articles/Populists-inPowerPerilsandProspects-in-2021>

30. Wiktorska-Święcka A. Homo democraticus: o wartościach etycznych we współczesnej edukacji politycznej. *Wartości społeczne w służbie publicznej* / pod red. L. Dzie-więcka-Bokun, J. Kędzior. Toruń: Wydawnictwo Adam Mar-szałek, 2019.S.168-188.